

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-122>

УДК 349.6

Зозуля К.С.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОХОРОНИ КЛІМАТУ

Анотація. Стаття присвячена визначенню основних теоретичних та практичних аспектів нормативного забезпечення вирішення проблеми зміни клімату, які спрямовані на розв'язання актуальних глобальних проблем, та полягають у тому, що держави взаємозалежні в еколого-економічному аспекті й, відповідно, потребують прийняття науково-обґрунтованих рішень та запровадження належних еколого-економічних та правових механізмів щодо запобігання глобальному потеплінню. У зв'язку з незворотнім підвищенням температури необхідно вживати всі можливі заходи задля запобігання зміни стану навколишнього середовища. Як наслідок цього, проаналізовано зміст поняття клімат, визначено головні проблеми, які необхідно вирішити, та зазначено основні міжнародно-правові акти, що регулюють питання охорони клімату, та зобов'язання, які взяли на себе держави, задля запобігання глобальній катастрофі, до якої може призвести навіть невелике підвищення світової температури.

Ключові слова: зміна клімату, парникові гази, ООН, правові засоби охорони клімату, міжнародно-правова угода, антропогенний вплив.

Zozulya Kateryna

Yaroslav Mudryi National Law University

CURRENT PROBLEMS OF CLIMATE'S LEGAL AND ECOLOGICAL PROTECTION

Summary. Society and nature are open interacting systems, and climate is an ensemble of states that have been traversed by the climate system, ocean – land – atmosphere for decades. In the last few decades, two factors of the relationship between man and the Earth's climate have become particularly apparent: the first is the impact of human activity on the climate, which is manifested in the burning of fossil fuels, the harmful practices of land use and agriculture; the second is to increase the vulnerability of some human communities to the dangers posed by climate change. Until recently, climate change prevention has not been the subject of legal research. However, in recent decades, this problem has been noted as one of the most discussed internationally and nationally in the world. A manifestation of this interest has been the frequent fluctuations in climate that are of common concern to humankind. The article is devoted to identifying theoretical and practical aspects of regulatory support for overcoming the problem of climate change. They are aimed at solving current global problems of climate change and mean that states are interdependent in ecological and economic aspect and, accordingly, require the adoption of scientifically sound decisions and the introduction of proper ecological, economic and legal mechanisms to prevent global warming. Due to the irreversible rise in temperature and climate change, every effort should be made to prevent and remedy this situation. As a consequence, the content of the concept of climate is analyzed, the main problems that need to be addressed are identified, and major international legal instruments governing climate change the commitments made by states to prevent a global catastrophe that may be caused by even a slight increase in world temperature. By discussing and agreeing on the principles of international law, rules of interaction between countries aimed at curbing greenhouse gas (GHG) emissions as a result of anthropogenic activity are created. The Framework for Climate Change, the Kyoto Protocol, the Paris Agreement and the 2019 UN Climate Summit are the main legal remedies for such interaction.

Keywords: climate change, greenhouse gases, UN, climate protection, international legal agreement, anthropogenic impact.

Постановка проблеми. Наразі рівень парникових ефектів зріс до рекордно високої позначки, яку ні разу не фіксували протягом трьох мільйонів років. Причиною цього стали півтора століття індустріалізації, масові безпощадні вирубки лісів та прискорений масштабний розвиток сільського господарства. Пропорційно збільшенню кількості населення, економіки та рівня життя, зростає і кумулятивний рівень викидів парникових газів, на що впливає, виходячи із вищезазначеного, в основному, антропогенний фактор. Побороти зміну клімату на національному рівні, шляхом прийняття локальних нормативно-правових актів, на цьому етапі вже неможливо, адже проблема набула глобальних масштабів. У зв'язку з цим необхідно детально проаналізувати міжнародно-правові акти, основним завданням яких є мінімізація негативних наслідків глобального потепління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема зміни клімату та правових засобів

протидії цьому процесу широкого досліджується в міжнародній та національних наукових сферах. В національній науці екологічного права проблемам еколого-правової охорони клімату присвячені праці багатьох фахівців, як: А.П. Гетьман, В.І. Андрейцев, Г.І. Балюк, М.В. Краснова, Н.Р. Малишева, В.К. Рибачек, К.А. Прохоренко, Г.В. Анісімова та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. В умовах орієнтації суспільства на парадигмальні засади сталого розвитку, проблема зміни клімату набуває актуальності у всіх сферах суспільних відносин на локальному, державному і глобальному рівнях. Однак, щоб ефективно протистояти цій проблемі, необхідно вживати усі можливі правові заходи в першу чергу на міжнародному рівні, зобов'язуючи держави дотримуватися міжнародно-правових норм, які спрямовані на запобігання негативним наслідкам глобального потепління, та максимально сприяти покращенню навко-

лишнього середовища. Оскільки ми можемо спостерігати тенденцію погіршення клімату, а отже підвищення глобальної температури, у даній статті детальніше будуть розглянуті виклики, які стоять перед сучасним суспільством у сфері охорони клімату, та способи їх врегулювання за допомогою міжнародно-правових засобів, які приймаються та оновлюються досить швидко, щоб своєчасно відреагувати на несприятливі наслідки зміни клімату.

Мета статті. На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає у теоретико-методологічному вивченні міжнародно-правових засобів охорони клімату, а саме визначенні проблемних питань зміни клімату для сучасного суспільства та способів їх вирішення на міжнародному рівні.

Викладення основного матеріалу. Зміна клімату – це одне із найважливіших та найактуальніших питань нашого часу, і цей момент – визначальний, адже він дає можливість вплинути на ситуацію, яку на цей час ще можна виправити. Від зміни погоди, що загрожує виробництву продуктів харчування та може призвести до дефіциту їжі та голоду всесвітнього масштабу, до підвищення рівня моря, що збільшує ризик катастрофічних повеней, наслідки зміни клімату мають глобальні та небачені масштаби. Без рішучих дій з боку усіх держав сьогодні адаптуватися до наслідків зміни клімату буде дуже складно.

З точки зору синтезу філософських і природничих уявлень про екологічні відносини, виділяються три компоненти взаємодії між Людиною і природою: перший – прямий природний вплив на людину; другий – зворотній негативний (антропогенний) людський вплив на природне середовище; третій – вплив перетвореної в результаті антропогенної діяльності природи на Людину. Експерти підтверджують цю концепцію висновками, що протягом останніх декількох десятиліть стали особливо очевидними два фактори взаємовідношення людини і клімату Землі: перший – це вплив людської діяльності на клімат, що проявляється при спалюванні вуглеводневих палив, шкідливій практиці землекористування і ведення сільського господарства; другий – це посилення вразливості деяких людських спільнот до небезпек, викликаних зміною клімату. Отже, феномен еволюційного перетворення клімату з об'єкта природи у перетворений антропогенним впливом (людською діяльністю) об'єкт потребує адекватного нормативного закріплення цієї категорії в екологічному праві [8, ст. 71].

Термін «клімат» походить від грецького слова «klima», «klimatos» («нахил») і буквально означає кут нахилу земної поверхні до сонячних променів. Вважається, що в науковий обіг цей термін вперше введено древньогрецьким астрономом Гіпархом Нікейським (190–120 р. до н.е.), який поділив земну поверхню на п'ять регіонів, у відповідності з нахилом сонячних променів до неї, і назвав їх окремими кліматичними зонами [4, с. 9].

Також важливо відзначити, що поняття «клімат» відповідає таким основним ознакам, як: природне походження, нерозривний екологічний зв'язок із навколишнім природним середовищем, життєзабезпечувальне значення для життя і здоров'я людини, що в еколого-правовій

доктрині вважаються традиційними підставами для віднесення природного об'єкта до системи об'єктів еколого-правової охорони [1, с. 16].

До недавнього часу попередження шкідливого впливу на клімат не було предметом правових досліджень. Однак за останні десятиліття ця проблема відзначена однією із найбільш обговорюваних у світі на міжнародному та національному рівнях. Проявом такого інтересу стали часті коливання клімату, що визивають спільне занепокоєння людства.

Так, у жовтні 2018 року Міжурядова група з питань клімату опублікувала спеціальний звіт про вплив глобального потепління на 1,5°C, встановивши, що таке підвищення температури, вимагатиме швидких, далекосяжних та безпрецедентних змін у всіх аспектах суспільства. Обмеження зменшення температури до 1,5°C порівняно з 2°C може йти рука об руку із забезпеченням більш стійкого та справедливого суспільства, забезпечуючи чіткі переваги для людей та природних екосистем. Хоча попередні оцінки зосереджувались на оцінці шкоди, у випадку, якщо середня температура зростає на 2°C, цей звіт показує, що багато негативних наслідків зміни клімату виявляться на позначці 1,5°C.

У звіті встановлено, що обмеження глобальної температури до 1,5°C вимагатиме «швидких та далекосяжних» змін у земельному праві, енергетиці, промисловості, будівництві, транспорті та містобудуванні. До 2030 року глобальні чисті викиди вуглекислого газу (CO₂) повинні знизитися приблизно на 45 відсотків порівняно з рівнем 2010 року, досягнувши «чистого нуля» приблизно до 2050 року.

Ці дані носять інформативний характер, проте вони однозначно сигналізують про необхідність приймати всі необхідні міри для виправлення ситуації. Такі проблеми повинні вирішуватися на національному рівні, законодавство кожної країни повинно сприяти мінімізації негативних наслідків глобального потепління. Проте очевидно, що охорона клімату не може покладатися лише на внутрішнє регулювання. Міжнародне право уже досить давно намагається боротися з даною ситуацією, але, оскільки, зараз ми перебуваємо на межі майбутньої катастрофи, доцільно зазначити основні міжнародно-правові засоби охорони клімату та їх характеристику як основних способів боротьби зі зміною клімату:

1. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату.

З метою протидії загрози зміни клімату, міжнародна спільнота в червні 1992 року на II конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку в Рю-де-Жанейро прийняла перший міжнародний договір стосовно зменшення впливу зміни клімату – Рамкову Конвенцію ООН зі зміни клімату (РКЗК ООН, від англ. UNFCCC, United Nations Framework Convention on Climate Change), яка набрала чинності 21 березня 1994 року.

Преамбула Рамкової Конвенції ООН зі зміни клімату проголошує головною метою досягнення стабілізації концентрації парникових газів в атмосфері на такому рівні, який не допускати небезпечного антропогенного впливу на кліматичну систему. Такий рівень має бути досягнутий у строки, необхідні для природної адапта-

ції екосистем до зміни клімату, що дозволить не ставити під загрозу виробництво продовольства і сприятиме забезпеченню подальшого економічного розвитку на стійкій основі.

В основній частині Конвенції містяться відомості про умови виконання зобов'язань, органи, які забезпечують ефективне здійснення угоди, та процедурні питання щодо узгодження заходів, необхідних для досягнення поставленої мети. Водночас інструментом реалізації положень Рамкової Конвенції ООН зі зміни клімату є Кіотський протокол, який було прийнято на засіданні Конференції Сторін 11 грудня 1997 року.

Заключна частина Конвенції включає в себе порядок набрання чинності, у тому числі необхідність ратифікації, прийняття, ухвалення або приєднання, надається перелік додатків. Конвенція також передбачає вихід з угоди, зміст якої полягає в тому що, сторона, яка виходить із угоди, вважається також такою, що вийшла з будь-якого протоколу до Рамкової Конвенції ООН зі зміни клімату, стороною якого вона. На сьогодні до неї приєдналися 197 країн світу [3, с. 189].

2. Кіотський протокол.

З 1995 року країни розпочали переговори, щоб посилити міжнародну реакцію на зміну клімату, і як наслідок цього через два роки було прийнято Кіотський протокол. Він став першим кроком до дійсного глобального режиму скорочення викидів, який встановив, що сукупні антропогенні викиди парникових газів розвинутих держав не можуть перевищувати визначені Протоколом кількісні показники, а також передбачив скорочення їхніх сукупних викидів таких газів принаймні на п'ять відсотків у порівнянні з 1990 роком за період дії зобов'язань з 2008 по 2012 рік [6]. На цей час Протокол не втратив чинності, а вплив строк дії кількісних зобов'язань першого періоду. Другий період зобов'язань розпочався 1 січня 2013 року та закінчиться у 2020 році.

Міжнародне суспільство широко вітало гнучкість Кіотського протоколу, оскільки він не зобов'язував країни впроваджувати конкретні політики та заходи, а давав свободу вибору, як скоротити викиди для досягнення визначених Протоколом цілей. «Гнучкі механізми», впроваджені Кіотським протоколом, включають: міжнародну торгівлю скороченнями викидів, механізм чистого розвитку, спільне впровадження. Парниковими Протокол визнав такі гази: двоокис вуглецю (CO₂), метан (CH₄), закис азоту (N₂O), гідрофторвуглеці (ГФВ), перфторвуглеці (ПФВ), гексафторид сірки (SF₆) [2, ст. 134].

Передбачені Протоколом інструменти вплинули на міжнародний кліматичний процес та соціально-економічний розвиток держав, їхні комерційні та торгові взаємовідносини, внаслідок чого на цей момент до Протоколу приєдналося 192 країни.

3. Паризька угода.

Під час 21-й конференції у Парижі 2015 року, сторони Рамкової конвенції ООН про зміну клімату дійшли важливої угоди щодо боротьби зі зміною клімату та прискорення і активізації дій та інвестицій, необхідних для того, щоб створити стабільне майбутнє з низьким вмістом вуглецю у повітрі. Паризька угода ґрунтується на Конвенції і – вперше – об'єднує всі країни спільною справою.

Паризька угода про зміни клімату – це угода в рамках РКООНЗК щодо регулювання заходів зі зменшення викидів двоокису вуглецю за 2020 р. І однією з її вимог є теоретико-методологічна розробка та практична реалізація стратегії низько-вуглецевого розвитку до 2050 р. [5].

У зв'язку з існуючими загрозами змін клімату перед початком Конференції в Парижі понад 180 країн світу зобов'язалися скоротити або обмежити викиди вуглецю. Проте взяті зобов'язання держав є недостатніми для того, щоб зростання глобальної температури збереглося на рівні 2°C. За прогнозами експертів, це призведе до зростання на 2,7°C або вище.

Відповідно до Паризької угоди, кожна держава визначає для себе обсяги скорочення викидів й зобов'язується виконувати очікуваний національно визначений внесок (ОНВВ). ОНВВ переглядається кожні 5 років. Кожні наступні ОНВВ повинні бути більш амбітними в порівнянні з попереднім періодом [7, ст. 68].

Отже, основна мета Паризької угоди – посилити міжнародну реакцію на загрозу зміни клімату, запобігаючи підвищенню світової температури в цьому столітті на 2 градуси Цельсія вище доіндустріального рівня, а також докласти зусиль, щоб максимально за можливістю обмежити підвищення температури до 1,5 градусів Цельсія.

4. Саміт ООН з питань клімату 2019.

23 вересня 2019 року Генеральний секретар Антоніо Гутеррес скликав саміт з питань клімату, щоб об'єднати світових лідерів урядів, приватний сектор та громадянське суспільство разом для підтримки багатостороннього процесу та посилення амбіцій і прискорення дій з запобіганням зміні клімату, адже було встановлено, що глобальні викиди сягають рекордних рівнів і на сьогодні немає жодного знаку, що вони будуть зменшені. Останні чотири роки стали чотирма найгарячішими роками за всю історію, а зимова температура в Арктиці зросла на 3° С порівняно з 1990 роком. Рівень моря зростає, коралові рифи вмирають, і ми починаємо бачити небезпечний для життя вплив зміни клімату у забрудненому повітрі, теплових хвилях та ризиках для продовольчої безпеки. Зміна клімату відчувається скрізь і має дуже реальні наслідки для життя людей. Вона зриває національні економіки, дорого коштує нам сьогодні і навіть більше завтра. Але зростає також і розуміння, що наразі доступні масштабні рішення, які дадуть нам змогу перейти до більш чистої та більш стійкої економіки.

Останній аналіз показує, що якщо ми будемо діяти зараз, то зможемо зменшити викиди вуглецю протягом 12 років і утримати зростання середньої глобальної температури значно нижче 2°C і навіть, як цього вимагає остання наука, лише на 1,5°C вище промислового рівня.

Тому саміт зосередився на ключових секторах, зміни в яких можуть мати найбільше значення – важка промисловість, використання природних матеріалів, міста, енергетика та кліматичне фінансування. Світові лідери повідомили про те, що вони роблять, і що ще мають намір зробити до 2020 року, коли буде скликана ще одна конференція ООН з питань клімату, де зобов'язання будуть поновлені або навіть збільшені та посилені.

Отже, міжнародне право має декілька основних правових засад охорони клімату, проте у даному випадку доцільніше говорити не про їх кількість, а ефективність, яка поки потребує удосконалення.

Висновки і пропозиції. У наш час зміна клімату – це не проблема, з якою ми можемо стикнутися в майбутньому, а стан, в якому кожна людина на планеті проживає зараз, адаптуючись до його негативних наслідків. Очевидним також є факт динаміки такого процесу, коли зміни, за бездіяльності держав та кожного громадянина, можуть вже найближчому майбутньому призвести до катастрофи всесвітнього масштабу. Отже, проблема глобальної зміни клімату – проблема міжнародного права навколишнього середовища, яка за надзвичайно короткий термін стала першочерговою проблемою для міжнародного співтовариства. За порівняно недовгу історію нормативного регулювання зміни клімату світове суспільство створило значну кількість міжнародно-правових актів, серед яких центральне місце займають Рамкова конвенція ООН про

зміну клімату та Кіотський протокол до неї. Загалом, завдяки РКЗК ООН та Кіотському протоколу, Паризькій угоді, Самітам ООН з питань клімату міжнародне регулювання збагатилося новими інструментами для досягнення скорочення викидів парникових газів. Також відслідковується тенденція, що невдовзі право зміни клімату припинить свій автономний статус та інтегрується з іншими міжнародно-правовими інститутами, що в перспективі тільки підвищить ефективність боротьби зі зміною клімату.

Узагальнюючи результати цього комплексного дослідження міжнародного нормативного комплексу, який діє в сфері зміни клімату, можна відзначити, що він є достатньо складним, багатоплановим та різновекторним, дуже швидко розвивається та збагачується новими механізмами та нормами, проте серед всіх актів відслідковується єдина закономірність – недостатньо сильна правова природа для обов'язкового виконання зобов'язань державами, що потребує доопрацювання в майбутньому.

Список літератури:

1. Балюк Г.І. Екологічне право України: Конспект лекцій у схемах (Загальна і Особлива частини) : Навч. посібник. *Юрінком Інтер*, 2006. 192 с.
2. Бардіна О.О. Міжнародне нормативне забезпечення вирішення проблем зміни клімату. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 5. С. 131–137.
3. Березюк Т.В. Особливості застосування рамкових угод у міжнародно-правовому регулюванні зміни клімату. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2013. № 5–6. С. 188–191.
4. Волощук В.М. Глобальне потепління і клімат України: регіональні, екологічні та соціально-економічні аспекти. *Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет»*. 2002. С. 116.
5. Дубовіч І.А. Теоретико-методологічні та практичні еколого-економічні й правові засади розв'язання глобальних проблем зі зміни клімату. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 8(1). С. 67–70.
6. Кіотський протокол до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату від 11 грудня 1997. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/995_80
7. Паризька угода від 12 грудня 2015. *Офіційний вісник України*. 2016 р. № 61. С. 12.
8. Прохоренко К. Аксиологічні питання об'єктивності клімату в екологічному праві України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2011. Вип. 87. С. 71–73.
9. Рамкова Конвенція ООН зі зміни клімату від 9 травня 1992 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_044/page

References:

1. Balyuk, G.I. (2006). *Ekologichne pravo Ukrayiny: Konspekt lekcij u sxemax (Zagalna i Osoblyva chastyny) : Navch. posibnyk*. [Environmental Law of Ukraine: Lecture Notes in the Scheme (General and Special Work) : Educ. tool.]. Kyiv : Yuricom Inter. (in Ukrainian)
2. Bardina, O.O. (2015). Mizhнародne normatyvne zabezpechennya vyrishennya problem zminy klimatu. [International regulatory support for climate change]. *Scientific notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 5, pp. 131–137.
3. Berezyuk, T.V. (2013). Osoblyvosti zastosuvannya ramkovykh ugod u mizhнародno-pravovomu reguluvanni zminy klimatu [Features of application of framework agreements in international legal regulation of climate change]. *Foreign Trade: Economics, Finance, Law*, no. 5–6, pp. 188–191.
4. Voloshuk, V.M. (2002). *Globalne poteplinnyia i klimat Ukrayiny: regionalni, ekologich-ni ta socialno-ekonomichni aspekty* [Global warming and climate of Ukraine: regional, environmental and socio-economic aspects]. Publishing and printing center "Kyiv University".
5. Dubovich, I.A. (2016). Teoretyko-metodologichni ta praktychni ekologo-ekonomichni j pravovi zasady rozvyazannya globalnykh problem zi zminy klimatu [Theoretical, methodological and practical environmental, economic and legal principles of addressing global climate change issues]. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series: International Economic Relations and the World Economy*, vol. 8(1), pp. 67–70.
6. Kiotskij protokol do Ramkovoyi konvenciyi OON pro zminu klimatu vid 11 grudnya 1997 [Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change of 11 December 1997]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/995_80
7. Paryzka ughoda vid 12 grudnya 2015 [Paris Agreement of December 12, 2015]. *Official Bulletin of Ukraine*, no. 61, p. 12.
8. Proxorenko, K. (2011). Aksiologichni pynannya obyektivaciyi klimatu v ekologichnomu pravi Ukrayiny [Axiological issues of climate objectification in environmental law of Ukraine]. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Law*, no. 87, pp. 71–73.
9. Ramkova Konvenciya OON zi zminy` klimatu vid 9 travnya 1992 roku. [The United Nations Framework Convention on Climate Change of 9 May 1992]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_044/page